

sa vyrovnáva s niektorými nemarxistickými a revizionistickými koncepciami. V rámci spoločenskej zákonitosti venuje mnoho pozornosti najmä povahe ekonomických zákonov. Táto otázka bola častým predmetom diskusií najmä od známeho Stalinovho vystúpenia. Niektoré pasáže knihy sa zaoberajú aj spoločenskými dôsledkami vedeckotechnickej revolúcie v socialistických podmienkach v porovnaní s kapitalizmom.

Seilerova kniha nie je určená začiatčovníkom. Na jej pochopenie je potrebná zna-

losť základov marxisticko-leninského učenia a istá úroveň abstraktného myslenia. Aj keď je v texte niekoľko nepresných formulácií a sporných tvrdení, kniha vo svojej koncepcii jednoznačne vychádza z dialektického a historického materializmu. Teoreticky vyspelejší čitateľ nájde v nej ucelený výklad mnohých svetonázorove a ideologicky závažných otázok marxisticko-leninského učenia o súčasnom stave a perspektívach ľudskej spoločnosti.

J. Švihran

K PROBLÉMU INDIVIDUALITY

I. I. REZVICKIJ, *Filosofskije osnovy teorii individualnosti*, Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, Leningrad 1973

Medzi úlohy komplexného výskumu človeka, ktorému sa v posledných rokoch právom venuje zvýšená pozornosť, patrí aj problém individuality. Ak berieme do úvahy krízu človeka, proces depersonalizácie a dehumanizácie i konzumný spôsob života v západných spoločnostiach a na druhej strane úsilie podporiť rast individuálneho faktora v socialistickom spoločenskom systéme, možno hovoriť o jednom z kľúčových problémov.

Otázka individuality, jej vzťahu k spoločnosti, problém individuálnej samostatnosti a zodpovednosti je aktuálny už od čias rozpadu rodového spoločenského zriadenia a formovania triednej spoločnosti, keď na základe prírodnej a spoločenskej diferenciacie sa jednotlivci vyčlenili z kolektívu. S týmto problémom sa stretávame už v antických drámach Aischyla či Eurípida aj v Sokratových filozofických prácach. V novovekých dejinách možno zaznamenať výrazné pokusy o jeho riešenie v období osvietenstva (Rousseau), ale predovšetkým nemeckého hnutia Sturm und Drang. Dovtedy viac-menej abstraktný postulát o sebaurčení individua sa v tejto etape rozvinul na zásadnú požiadavku po slobode osobnosti a po rozvinutí individuálnych čŕt človeka. Aj keď ide predovšet-

kým o „literárnu revolúciu“ a v tejto oblasti predstavu individuality a originality zahŕňal pojem „génia“, stretávame sa i s prvými snahami (najmä v Herderových spisoch) odlíšiť pojmy „osobnosť“ a „individualita“. V súčasnosti venujú predstavitelia buržoáznych filozofických smerov predovšetkým antropologicky orientovaných) dostatok miesta riešeniu tejto problematiky, prirodzene, vychádzajú pritom z idealistických pozícií.

Na stránkach našej marxistickej literatúry sme sa s pojmom „individualita“ v minulosti takmer nestretali. V poslednom čase sa však stáva čoraz frekventovanejším, najmä v súvislosti s teóriou osobnosti. Používajú ho viacerí sovietski autori, napr. Ananiev, Tugarinov, Kagan, Bujeva a ďalší, ale práč špeciálne sa venujúcich tomuto problému dosiaľ nie je mnoho.

Tým cennejšia je monografia I. I. Rezvického, ktorá vyšla pod názvom *Filozofické základy teórie individuality*.¹ Je jedným z prvých pokusov vybudovať koncep-

¹ Pôvodný ruský termín „individualnost“ môžeme do slovenčiny preložiť dvojakým spôsobom: individuálnosť a individualita. Podľa obsahu monografie sme sa rozhodli pre druhý variant, ktorý budeme používať i v texte nasledujúcej recenzie.

ciu individuality v súčasnej marxisticko-leninskej filozofii. Autor si vytýčil úlohu preskúmať niektoré všeobecné otázky tejto problematiky, pričom vychádza najmä z filozofického zovšeobecnenia poznatkov rôznych vied a zo spoločenskej praxe v tomto smere. Čerpá z prác klasikov marxizmu-leninizmu, ktorí majú principiálny význam pre vedecké pochopenie podstaty ľudskej individuality a jej vzťahu k spoločnosti.

Rezvickij rozvrhol svoju prácu do šiestich, logicky na seba nadväzujúcich kapitol. V prvej kapitole *Problém individuality v súčasnej vede* poukazuje na aktuálnosť nastolenej problematiky a analyzuje pojem individuality z hľadiska rôznych spoločenských vied. Zaoberá sa doterajšími pokusmi vymedziť pojem individuality. Na viacerých citátoch poukazuje na ich nedostatky. Väčšine definícií vytyka úzke chápanie, pretože zdôrazňujú len jednotlivé stránky ľudskej individuality, ako jedinečnosť, neopakovateľnosť, osobitosť, tvorivosť a pod. Autor uznáva dôležitosť týchto čiastkových určení pre jej pochopenie, ale zdôrazňuje, že samy osebe ešte netvorí fenomén individuality. Sám sa pokúša podať takú definíciu, ktorá by vyjadrovala jej celkovú charakteristiku. Podľa neho už sám termín individualita v podstate označuje „jednotu rôznorodého (mnohé v jednom), nedeliteľné“ (s. 11).

Takýto prístup dovoľuje autorovi chápať individualitu ako vlastnosť celostného človeka, ktorá sa vzťahuje nie tak na jeho jednotlivé prejavy a črty, ale skôr na spôsob ich spojenia v ňom, „na jeho vnútornú štruktúru“. Preto jednotlivé vlastnosti človeka nemožno adekvátne pochopiť samy osebe, ale ako prejavy jeho individuality. Rezvickij definuje individualitu ako „osobitnú formu bytia človeka v spoločnosti, v rámci ktorej žije a pôsobí ako autonómny a neopakovateľný systém, uchovávajúci si svoju celosťnosť a totožnosť so sebou samým v podmienkach ustavičných vnútorných i vonkajších premien“ (s. 14). Ide teda o systém, ktorý má svoju kvalitatívnu určenosť, svoje špecifické príznaky i

svoje zákonitosti rozvoja. Definícia poukazuje aj na spoločenskú determinovanosť individuality. Ignorovanie spoločenského v individuálnom by totiž viedlo k mylnému chápaniu podstaty človeka, k popreniu jeho spoločenskej prirodzenosti. Individualita zahŕňa jedinečné i spoločenské vlastnosti človeka, je neopakovateľným výrazom ich jednoty.

Za hlavný znak individuálnej formy bytia človeka považuje autor nezávislosť, schopnosť autonómneho života a činnosti.

Podstatu individuality vidí v „svojbytnosti človeka“, v schopnosti byť samostatným subjektom činnosti voči spoločnosti, ale uchovať si aj vlastnú identitu.

Dosiaľ teda autor hovoril o ľudskej individualite, v ďalšom texte však vyslovuje názor, že individualita je vlastná nielen človeku, ale aj iným javom prírody a spoločnosti i „objektom predmetného sveta“, hoci tu sú jej prejavy malé. Stupeň individualnosti rastie podstatne vo svete organickej prírody a ľudská individualita predstavuje najvyššiu formu jej rozvoja. Autor ďalej skúma problém z hľadiska biológie, psychológie i sociológie, lebo ak sa má teória individuality pochopiť ako celostný systém, môže byť podľa jeho názoru vypracovaná len na základe zjednotenia poznatkov mnohých vied, skúmajúcich človeka na podklade filozofickej metódy.

Nemenej zaujímavá je druhá kapitola, ktorú Rezvickij nazval *Štruktúra individuality*. Je pokusom objasniť systém spojitostí a vzájomných vzťahov jej základných komponentov. Autor sa opiera o názor sovietskeho psychológa B. G. Ananieva, že individualita je „integráciou všetkých vlastností človeka ako individua, osobnosti a subjektu činnosti“. Preto považuje za potrebné objasniť tieto pojmy a určiť ich miesto v štruktúre individuality. Každý z nich má totiž určitý obsah, odráža istú stránku človeka. „Pojem individua charakterizuje človeka ako predstaviteľa druhu homo sapiens a fixuje komplex jeho prírodných vlastností. Pojem osobnos-

nosti označuje človeka ako člena spoločnosti a fixuje súhrn jeho sociálnych vlastností. Pojem individua a pojem osobnosti teda charakterizujú človeka nie celkove, ale len z niektorej jeho stránky" (s. 49).

Ale človek vystupuje ako celostný systém v jednote svojich prírodných a sociálnych charakteristík, čo zahŕňa podľa Rezvického práve pojem individuality. Ľudská individualita predpokladá individuum s komplexom jeho prírodných vlastností, ale individualitou sa stáva až na úrovni sociálneho rozvoja, až keď sa stane osobnosťou.

Autor poukazuje na rozličný charakter sociálnej podmienenosti osobnosti a individuality. U osobnosti ide o bezprostrednú podmienenosť spoločenskými pomermi, v ktorých žije. Spoločnosť, trieda i sociálna skupina, ktorej je členom, jej určujú isté úlohy a funkcie, práva a povinnosti. Aj individualita je podmienená, ale nie jednoznačne zvonku, nie priamo, ale cez vnútorný svet, „formuje sa za aktívnej účasti človeka". Individualita fixuje fakt odlišnosti človeka od iných ľudí, jeho relatívnu nezávislosť od sociálneho prostredia, jeho vnútornú autonómiu. Rezvickij zdôvodňuje tento svoj názor faktom, že na rozdiel od osobnosti, individualita nemôže byť klasifikovaná podľa sociálnych typov. Individuálne a osobnostné vlastnosti človeka nevyčerpávajú ešte štruktúru individuality, ktorá vystupuje aj ako aktívne činný subjekt. Pritom však nemožno oba pojmy stožňovať, lebo nie každá činnosť človeka je aj prejavom jeho individuality.

Po tejto analýze pojmov dospieva autor k záveru, že individuum, osobnosť a subjekt predstavujú „otvorené systémy“, ktorých vlastnosti a funkcie sú bezprostredne podmienené vonkajším prostredím. Na rozdiel od nich autor charakterizuje individualitu ako „uzatvorený systém“, nie však v zmysle Leibnizovej monády, neprijímajúcej nijaké vplyvy zvonku. Ide o uzatvorenosť nie absolútnu, ale relatívnu. Vďaka tejto uzatvorenosti individuali-

ta vystupuje ako samoregulujúci systém, ktorého činnosť je určovaná vnútornými kritériami. Ale súčasne je aj súčasťou vonkajšieho sveta a v nepretržitom vzájomnom pôsobení s ním sa uskutočňuje jej formovanie a rozvoj.

Činnosť individuality zabezpečujú rôzne riadiace mechanizmy, ktoré autor delí na „čiasťkové a integrálne regulátory". Na úrovni organickej individuality možno k prvým zaradiť napr. tráviacu alebo dýchaciu sústavu a nervová sústava sa javí ako všeobecný regulátor, ktorý zjednocuje prácu všetkých podsystemov. Vo vzťahu k ľudskej individualite plní funkciu integrálnej regulácie slovami autora „naše vnútorné Ja", ktoré vystupuje ako programové a riadiace centrum individuálnej činnosti človeka.

Úmyselne sme venovali v recenzii viac miesta prvým dvom kapitolám, lebo ich považujeme z filozofického hľadiska za najdôležitejšie. Práve v nich sa prejavuje autorov netradičný prístup k problematike. V nasledujúcich kapitolách dopĺňa Rezvickij svoj možno povedať štruktúrálny rozbor historicko-genetickú analýzu. Skúma proces vzniku a formovania individuality a delí ho na tri základné etapy: detský vek, roky dospievania a mládenecské roky, zahŕňajúc do nich biologické, sociálne i psychologické parametre. Formovanie individuality v ontogenéze spolu so spoločenskými zákonitostami má svoje osobitosti predovšetkým v závislosti od historického času, v podmienkach ktorého človek žije, a od charakteru spoločnosti. Autor skúma, ako sa uskutočňuje tento proces od prvotnospoločnej spoločnosti, keď vlastne nemožno hovoriť o individualite ako takej, prostredníctvom prírodnej a sociálnej diferenciacie a prostredníctvom ďalších faktorov cez nasledujúce historickospoločenské formácie až po súčasnosť. Poukazuje na rozkladný vplyv kapitalistických spoločenských pomerov na individualitu, ktoré spôsobujú, že sa individualita prejavuje v prekrútenej forme — vo forme individualizmu.

Celá piata kapitola je venovaná perspektívam rozvoja individuality v komunistickej spoločnosti. Zaoberá sa vzťahom individuality a kolektivismu, individuality a vedeckotechnického pokroku i problémom všestranného rozvoja individuality.

Vychádzajúc z dialektickomaterialistického chápania ľudskej individuality, autor kritizuje v poslednej kapitole svojej monografie individualistické koncepcie človeka v súčasnej buržoáznej filozofii. Zaoberá sa freudistickým a personalistickým chápaním človeka, polemizuje s Jaspersovou existencialistickou koncepciou. Poukazuje na abstraktno-metafyzický prístup k človeku zo strany predstaviteľov súčasnej filozofickej antropológie — A. Gehlena, T. Litta a E. Rothackera, pre ktorých, odhládnuv od menších či väčších odlišností ich koncepcií, je charakteristické zanedbávanie sociálnej determinácie človeka alebo podriadenie sociálnych problémov človeka problémom abstraktné antropológickým a psychologickým.

Rozpracovanie všeobecnej teórie ľudskej

individuality má veľký metodologický význam nielen pre spoločenské vedy — sociológiu, etiku, estetiku, pedagogiku a iné, ale aj pre prírodné vedy. Na základe chápania ľudskej individuality možno nájsť kľúč k pochopeniu iných foriem individuality v živočíšnom i predmetnom svete. Na báze teórie individuality môžu byť vypracované aj prostriedky a spôsoby formovania individuálnych vlastností človeka v súlade s potrebami socialistickej a komunistickej spoločnosti. Monografiu I. I. Rezvického možno hodnotiť ako podnetný príspevok k objasneniu tejto problematiky. Jeho prístup k riešeniu otázky individuality považujeme za veľmi perspektívny, pretože môže pomôcť odkryť jej najhlbšiu podstatu, zákonitosti jej vzniku a rozvoja. Aj keď autor viac-menej len načrtáva možnosť riešenia a problém si vyžaduje ďalšie rozpracovanie, cenné je už aj to, že pokročil ďalej ako väčšina definícií, ktoré redukujú individualitu na fakt neopakovateľnosti a jedinečnosti.

M. Ďurčová

FILOZOFIA VEDOMIA

V. P. TUGARINOV, *Filozofia vedomia*, Pravda, Bratislava 1974

V edícii *Filozofické aktuality* vyšla v minulom roku zaujímavá práca známeho sovietskeho filozofa V. P. Tugarinova *Filozofia vedomia*. Autor v nej predkladá široký prehľad najdôležitejších filozofických problémov vedomia, ide mu o sumarizáciu a prehĺbovanie materialistických názorov na život a psychiku. Aj jeho práca chce byť príspevkom k integrácii poznatkov špeciálneho i filozofického výskumu týchto problémov s tým, že v budúcnosti by malo v marxistickej filozofii vzniknúť „... dielo, ktoré by na materialistickom základe uskutočnilo úmysel heglovskej Fenomenológie ducha, t. j. filozoficko-sociologický obraz javov a vývoja ľudského ducha v historickom procese“ (s. 192).

V prvej kapitole nazvanej *Prírodné základy psychiky* objasňuje predovšetkým pojem odrazu, toľko diskutovaný aj v našej literatúre. Vychádza z leninského chápania odrazu ako vlastnosti celej prírody, podľa ktorého odraz je základom psychiky a vedomia. Odraz potom definuje ako „... také pôsobenie jedného javu na druhý, pri ktorom sa reprodujú tie či oné črty vonkajšku, funkcií alebo štruktúry prvého v druhom, zmenené alebo pretvorené prostredím, v ktorom sa toto pôsobenie uskutočňuje“ (s. 23).

V ďalšom skúmaní odôvodňuje tri aspekty výskumu vedomia — ontologický, gnozeologický a sociologický. Za veľmi dôležité považuje autor skúmanie vedomia